

Een filosofische visie op het verband tussen arbeid en geluk

ANDRÉ ROJER

Nederlanders zijn nog nooit zo rijk geweest, hebben aardig wat vrije tijd, produceren steeds meer en verdienen dienovereenkomstig. Zodoende hebben we tijd en ruimte over om ons te bezinnen op de kwaliteit van arbeid. De laat-antieke christelijke filosoof Boëthius legt een verband tussen arbeid, geluk en zingeving. Volgens hem zijn materiële rijkdom, aanzien, onafhankelijkheid en fysiek genot geen aspecten van geluk, maar vloeien ze voort uit geluk. Echt geluk bereik je door werk te maken van je talenten en mensen hiervan te laten meegenieten.

A. ROJER

Er zijn vele visies mogelijk op werk. Eén van de eerste wordt verwoord in het begin van het oude testament, als God, kort na de grote zondeval, de schuldigen onder handen neemt. Na de slang en Eva stevig te hebben aangepakt, wendt Hij zich tot een wat bedremmelde Adam met de woorden: 'Je zult merken dat de aarde geen paradijs meer is.' Tot aan je dood zul je hard moeten werken om geen honger te moeten lijden, samen met je gezin. En dan zul je terugkeren naar de aarde waaruit ik je gevormd heb.' Het was geen al te prettig vooruitzicht toen.

De kwaliteit van werk

Inmiddels lijkt de werkelijkheid rondom werk in ons welvarende Nederland er veel vriendelijker uit te zien. We zijn niet eerder op zo'n grote schaal zo rijk geweest, hebben aardig wat vrije tijd, produceren steeds meer en verdienen navolgend. De werkloosheid staat ver op de achtergrond en met velen van ons gaat het zo goed dat we ruimte en tijd hebben om ons met hogere doelen bezig te houden. Zoals zingeving, bijvoorbeeld. We hebben het over de kwaliteit van werk. Bureaus die zich toeleggen op loopbaanbegeleiding, *coaching*, *counseling* en andere vormen van zelfverwerkelijking, lijken als paddestoelen uit de grond te schieten. Steeds meer gelukkigigen onder ons kunnen zich het voorrecht van deze hogere geneugten ook werkelijk laten smaken.

Het leven is meer dan de banale, zij het elders nog wijdverbreide realiteit van sappelen om te overleven, en steeds meer mensen zijn economisch dermate ver, dat ze in de geheimen daarvan kunnen worden ingewijd. Ons nobele doel is om

economisch net zo hard door te blijven groeien, zodat, de onvermijdelijke sociale ongelijkheid ten spijt, steeds meer uitverkorenen ook in deze ultieme vormen van geluk kunnen delen. Wellicht zelfs de allerarmsten op de aardbol? Dat lijkt misschien wat ver gegrepen, maar het is goed om idealen te hebben. Dat er ecologische bezwaren aan deze visie kleven is al wat langer bekend, maar lijkt niet onoverkomelijk. Als ons onstuitbare kapitalisme zelfs de ‘Verelendung’ van Marx kon omzeilen, moet het met dat milieu op termijn ook wel loslopen, zeker als we er Jan Pronk en wat geavanceerde technologie tegenaan gooien.

Het oud-testamentische lot

En net toen je kon beginnen te geloven dat we aldus met ons verstand en moderne techniek Adams zware straf steeds massaler weten te ontlopen, wordt dat mooie wereldbeeld een beetje bedreigd. Want de vrees voor magere jaren waart weer door Nederland. De indicaties hopen zich al een tijdje op. In juli luidde de voorzitter van VNO-NCW, Jaques Schraven, in het televisieprogramma NOVA voorzichtig de crisis mogelijk per volgend jaar in. We zien het allemaal weer voor ons: de broekriem aanhalen, de hogere aspiraties als cultuur, recreatie en zinging weer even in de ijskast en –natuurlijk– werkloosheid. We gaan met zijn allen een periode wat minder gelukkig zijn. Zou het oud-testamentische lot ons dan toch weer bij de kraag hebben?

Nee, het nieuwe testament ditmaal. Jezus was bepaald niet het toonbeeld van hard werken in de Calvinistische zin van het woord. Hij verleidde zijn apostelen om hun arbeid te staken en Hem te volgen, als zwervers, die alleen bezaten wat ze droegen. ‘Klaplopers’ zouden wij tegenwoordig geneigd zijn ze te noemen. De hele dag beuzelend over goed en kwaad en de zin van het leven, in de tussentijd parasiterend op de arbeid van hun medeburgers. Jezus en de apostelen stonden dan ook voor een heel andere boodschap: Jezus gaf liefde, onvoorwaardelijk, onbegrensd en onophoudelijk en nodigde alle mensen uit hetzelfde te doen. Daarmee bracht hij een heel andere visie op werk.

Boëthius: filosofie in het gevang

De laat-antieke, christelijke filosoof Boëthius heeft, ook in het aanblik van een crisis, die opvatting van dagelijkse arbeid en de relatie ervan tot zingeving en geluk, heel fascinerend en verhelderend verwoord. Hij laat daarmee echter weinig van het bovengeschetste wereldbeeld heel. Boëthius’ crisis was aanzienlijk heftiger dan ons huidige vooruitzicht. Hij was in zijn tijd, aan de vooravond van de Middeleeuwen, in het Romeinse rijk een zeer succesvol burger geweest. Afkomstig uit een adellijk Romeins geslacht, ontwikkelde hij zich heel jong tot

Als ons onstuitbare kapitalisme zelfs de ‘Verelendung’ van Marx kon omzeilen, moet het met dat milieu op termijn ook wel loslopen, zeker als we er Jan Pronk en wat geavanceerde technologie tegenaan gooien.

een briljante, zeer erudiete filosoof en ontplooid daarnaast een schitterende politieke carrière. Hij werd in het jaar 510, op dertigjarige leeftijd, benoemd tot consul aan het hof van Koning Theodorik in Rome.

Ook privé had hij zijn zaakjes keurig op orde. Een prachtige, toegewijde vrouw en twee mooie zonen, die zich beiden eveneens tot succesvolle burgers leken te ontpoppen. Op het hoogtepunt van zijn roem, in 523, kwam de grote Boëthius ten val. Tegen de achtergrond van de ineenstorting van het Romeinse rijk, koos hij in een politiek conflict tussen Rome en Constantinopel (oprecht) de verkeerde zijde en werd wegens hoogverraad ter dood veroordeeld. In de kerker, beroofd van alles wat hem lief was, schreef hij zijn laatste werk: 'De vertroosting van de filosofie', waarin hij zich filosofisch verzoende met zijn lot.

Boëthius beschrijft in het boek hoe hij, in zijn gevangenis, huilend en totaal gebroken, een visioen krijgt. Vrouwe Filosofie verschijnt aan hem om hem uit zijn gemoedstoestand te bevrijden. Er ontwikkelt zich een fascinerende dialoog met haar, waarin zij hem onnavolgbaar en verstandelijk zeer helder de harmonie in de werkelijkheid, ook zijn persoonlijke werkelijkheid van absolute tegenwoordigheid, openbaart. Deel III is erg boeiend met het oog op arbeid en werk, waarin zij hem de waarheid omtrent het geluk onderwijst.

De goede Vrouwe vraagt Boëthius op te sommen wat de mens nodig heeft om gelukkig te kunnen zijn. Hij komt al gauw tot de standaardcriteria die ook ons vandaag de dag in ons streven naar succes nog steeds motiveren: enige, liefst meerdere mate van materieel bezit, aanzien, waardering, onafhankelijkheid en fysiek genot (waaronder tevens affectie wordt geschaard). Zij laat hem vervolgens zien dat al deze zaken inderdaad aspecten zijn van geluk, doch, en daar zit hem de *crux*, niet leiden tot geluk, maar eruit voortvloeien. Zij heeft hem eerder namelijk laten zien dat elk mens, goed en slecht, het 'hoogste goed', het geluk, nastreeft.

Geven van liefde en talenten

God staat in de laat-antieke, neoplatoonse opvatting van Boëthius, in het centrum van ons universum, als een onuitputtelijk stralende bron van liefde, waaruit de werkelijkheid in al zijn niveaus voortvloeit. En de mens, voortgekomen uit deze volmaakte eenheid, wil ten diepste niets liever dan ernaar terugkeren. En hij kan dat, door een goed leven te leiden. Het geheim van dat goede leven schuilt in de liefde waaruit de mens aldus is voortgekomen. Liefde is namelijk niets anders dan onvoorwaardelijk, onbaatzuchtig geven. En geven kun je alleen wat je hebt.

Geen van ons komt ter aarde met de aspecten van geluk die eerder door Boëthius ten overstaan van de Vrouwe werden benoemd. Wij arriveren met iets veel mooiers: onze talenten. De dingen waar we aanleg voor hebben. God heeft daar over nagedacht. In Zijn onbegrensde wijsheid geeft hij ons allemaal het vermogen om bepaalde aspecten van zijn goddelijkheid, bijvoorbeeld intelligentie, kunstzinnigheid, zorgzaamheid, geduld of nauwgezetheid, op aarde door te geven. Met de opdracht om, naar zijn voorbeeld, onbaatzuchtig, onvoorwaardelijk te geven van deze gaven.

En om ons te belonen voor het waarmaken van Zijn goddelijke intentie, heeft de Schepper het volgende, wonderschone mechanisme ingebouwd: als de talenten gaan stromen, raken wij *in flow* en zullen de aardse aspecten van geluk automatisch volgen. Als je doet waar je goed in bent, staat al gauw je omgeving bewonderend te kijken, ze maken ruimte voor je en vragen je tegen elke prijs het nog een keer te doen. Minstens één van je toeschouwers van de andere sekse raakt in absolute, onweerstaanbare katzwijn en voor je het weet lopen de koters tussen je benen door. Ziedaar de waardering, de ware onafhankelijkheid, het ware aanzien, het inkomen en het ware genot: het geluk dus.

Compensatie in materieel bezit

Wat doet intussen de 'slechte' mens? Die streeft ook het geluk na, alleen op de verkeerde manier, daarom bereikt hij het niet. Hij verkijkt zich op de aardse aspecten van het geluk en probeert ze rechtstreeks, afzonderlijk te bereiken en op te tellen tot geluk. Vroeg of laat komt hij dan tot de ontdekking dat het zo niet werkt, dat de liefde uitblijft, het leven een uitputtingsslag wordt en het maar niet lukt het felbegeerde kwintet te completeren. Dat is in een notendop een belangrijk deel van het verhaal dat Jezus kwam brengen.

Het pad naar het ware geluk is volgens Vrouwe Filosofie een eenrichtingsweg. Een weg die loopt van de liefde naar de aardse aspecten, en niet omgekeerd. En de 'slechte' mens hobbelt hulpeloos brokkenmakend, als een spookrijder de verkeerde kant op. Hij tracht ten einde raad maar te compenseren wat hij aan het ene aspect te kort komt met een overmaat van het andere, materieel bezit bijvoorbeeld. Omdat compensatie maar niet lukt, is zijn behoefte aan materieel bezit niet te bevredigen. Zo ontstond het succes van het kapitalisme, aangedreven door het onverzadigbare materiële eigenbelang, goeddeels gereguleerd door de onzichtbare hand van die andere, latere, Adam (Smith). Nu we daar een paar eeuwen goede ervaring mee hebben, impliceert Boëthius' boodschap dat wij het moeten loslaten. Wij zouden volgens hem gelukkig kunnen worden door de aan-

Het pad naar het ware geluk is volgens Vrouwe Filosofie een eenrichtingsweg. Een weg die loopt van de liefde naar de aardse aspecten, en niet omgekeerd.

dacht te verschuiven van het welbegrepen materiële eigenbelang naar het geven van onze talenten.

Economie aangedreven door behoeften

Hoe kunnen wij dan weten of de wijsheid echt zal zorgen voor dat comfortabele huis, die mooie auto, die zeilboot, die breedbeeldtelevisie met DVD-speler, dingen waar we inmiddels toch wel een beetje aan gehecht zijn geraakt? Dat zal voor velen van ons toch een (te) grote stap lijken. Ziet u dát voor zich? Een economie aangedreven door werkelijke behoeften? Hoe dan ook, deze blijde boodschap is in elk geval niet voorbehouden aan de gefortuneerden onder ons, die zich *sabbaticals*, *counseling*, loopbaanbegeleiding, *outplacement* en andere dure ongein kunnen veroorloven. Zij komt al sinds mensenheugenis tot ons in de vorm van mythen, sagen, sprookjes en de heilige schriften. Veel meer dan een luisterend oor is niet nodig om de grootste wijsheden van de Schepper tot ons te kunnen nemen. We laten Boëthius maar even spreken, zonder definitief oordeel. Maar wat in zijn boodschap besloten ligt, is dat een leven dat genoeg heeft aan zijn talenten en inzet, niet overdreven veel eisen stelt, maar zich concentreert op het werkelijke behoeften.

De Amerikaanse arts Marlo Morgan beschrijft in haar boek *Mutant Message Down Under* een groep oorspronkelijke *aboriginals*, die de leer van Boëthius heel aardig in de praktijk weten te brengen. Hoewel onduidelijk is in hoeverre haar verhaal op feiten berust, vormt het in ieder geval een prachtige legende voor het kampvuur. Illustratief is dat in de ogen van deze uiterst sobere lieden de westerse mens een meelijwekkende mutant is, die een lange weg van (r)evolutie terug naar zijn oorsprong heeft te gaan. De rijke westerling, die het economisch aan niets ontbreekt, blijkt een ontwikkelingsmens. Een mens aan de voeten van de onberekenbare Vrouwe Fortuna, die dreigt volgend jaar weer even haar onzichtbare hand te laten rusten. De mens heeft de keus om haar de rug toe te keren, om met de ecologische, uiterlijke grenzen van zijn materialisme in zicht, zich naar binnen te keren en de oorspronkelijkheid te hervinden. Dan kan hij komen tot zijn werkelijke behoeften en zijn talenten ten dienste dáárvan te stellen, in plaats van een moeilijk te verzadigen productiviteit.

André Rojer was 10 jaar beleidsmedewerker van de gevlmachtigde minister van de Nederlandse Antillen in Den Haag.

Noten

1. Boëthius, *De vertroosting van de filosofie*; laatste Nederlandse vertaling: R.F.M. Brouwer, Ambo-Olympus, 1990
2. Marlo Morgan, *Mutant Message Down Under*, Harper Collins Publishers, 1995